

УДК 347.919

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.19>

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА СТАНОВЛЕННЯ ПРОЦЕДУР З ВИРІШЕННЯ СПОРІВ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ

Синельников Є.В.,

*аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ,*

суддя

ORCID: 0000-0002-0685-5742

sbarrister@ukr.net

Синельников Є.В. Основні тенденції розвитку та становлення процедур з вирішення спорів про визначення місця проживання дитини.

Стаття присвячена еволюції процедур вирішення спорів між батьками щодо визначення місця проживання їхньої дитини (дітей). У статті відображено особливості вирішення суперечок між батьками щодо дітей, які мали місце на основних історичних етапах на території сучасної України.

У статті наголошено на необхідності використання історично-правового досвіду при врегулюванні сімейних правовідносин та вирішенні сімейних конфліктів.

Підкреслено, що історико-правове дослідження порядку регулювання сімейних відносин, порядку вирішення сімейних спорів здійснюється з метою розуміння та використання історично-правового досвіду, виявлення першооснови поглядів в українському суспільстві на принципи, визначальні положення, на яких ґрунтуються відносини між батьками та дітьми, а також на процес вирішення судом спорів про визначення місця проживання дитини.

Наведено основні особливості здійснення судової влади та вирішення спорів з визначення місця проживання дитини, які були характерні для різних історичних періодів від Скіфії до відновлення незалежності України на сучасному етапі. Зокрема, звернуто увагу на періодах існування патріархального та матріархального ладу в сім'ї, розвитку прав дитини, виокремленні її інтересів, розвиток системи судів та цивільного судочинства.

Запропоновано визначити етапи еволюції правил здійснення цивільного процесу та норм сімейного права, які регулювали й регулюють порядок розгляду на території України судами справ про визначення місця проживання малолітньої дитини.

Ключові слова: еволюція розвитку правового регулювання, дитина, судові спори між батьками, визначення місця проживання.

Synelnikov Y. The main tendencies in the development of procedures for resolving disputes regarding the determination of the child's place of residence.

The article is devoted to the evolution of procedures for resolving disputes between separated parents regarding the determination of the place of residence of their child(ren). The article reflects the peculiarities of resolving disputes between parents concerning children, which took place at the main historical stages in the territory of modern Ukraine.

The author emphasizes the necessity of using historical and legal experience in the regulation of family relations and resolving family conflicts.

The author reiterates that historical and legal analysis of family relations' regulation and the development of the procedure for resolving family disputes is carried out with the aim of understanding and applying historical and legal experience, identifying the main basis of views in Ukrainian society on the fundamental provisions on which relationship between parents and children are based, as well as a legal procedure of determination of the child's place of residence.

The article shows main features of the judiciary and the resolving disputes regarding the determination of the child's place of residence, which correspond to different historical periods from Scythia to the recovery of Ukraine's independence at the present stage. In particular, attention was paid to the periods of existence of the

patriarchal and matriarchal order in the family life, the development of the rights of the child, the discovery of his interests, the development of the court system and civil judiciary.

It is proposed to single out the stages of evolution of the rules of civil procedure and standards of family law, which regulated and still regulate the procedure of the determination of the place of residence of a minor child on the territory of Ukraine.

Key words: evolution of the development of legal regulation, child, legal disputes between parents, determination of the child's place of residence.

Постановка проблеми. Розуміння історичних етапів, передумов та особливостей формування і розвитку норм права, спрямованих на врегулювання порядку вирішення спорів щодо дітей, зокрема про визначення місця проживання малолітньої дитини між розлученими батьками, слід визнати необхідним для правильного та виваженого вирішення вказаної категорії спорів на сучасному етапі. Отже у цій статті зроблено спробу висвітлити основні історичні етапи, на яких у тій чи іншій спосіб державні та суспільні інституції намагалися вирішити конфлікти щодо визначення місця проживання малолітньої дитини між розлученими батьками.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливості провадження у певних категоріях справ, що виникають із сімейних правовідносин, в порядку цивільного судочинства, у тому числі і певні історичні особливості та етапи розвитку правового регулювання вказаної сфери правовідносин, у своїх працях досліджували, зокрема, такі науковці, як: З.В. Ромовська («Проблеми захисту в радянському сімейному праві», 1986 р.), Л.А. Савченко («Особисті права та обов'язки батьків і дітей за сімейним законодавством України», 1997 р.), Б.К. Левківський («Особисті немайнові права та обов'язки членів сім'ї», 2003 р.), В.А. Ватрас («Суб'єкти сімейних правовідносин», 2008 р.), Л.В. Красицька («Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків та дітей», 2015 р.), М.М. Дякович («Захист сімейних прав та інтересів нотаріусом», 2015 р.), О.В. Синегубов («Здійснення особистих немайнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб», 2015 р.), К.О. Стопченко («Судочинство у справах про оспорування батьківства та материнства», 2019 р.). Наукові погляди щодо становлення процесуального порядку розгляду судом справ, що виникають із сімейних правовідносин, знайшли своє відбиття у дослідженнях таких українських визнаних науковців, як С.С. Бичкова, К.В. Гусаров, В.В. Комаров, Ю.Д. Притика, Г.В. Чурпіта, С.Я. Фурса та ін.

Мета. Метою цієї наукової статті є висвітлення та дослідження певних історичних етапів, на яких приділялася увага вирішенню спорів щодо визначення місця проживання дитини, формувалися норми права, які врегульовували вказані процедури, а також розуміння впливу історичного доробку на сучасні підходи до вирішення спорів про визначення місця проживання дитини.

Виклад основного матеріалу. Серед прав, які підлягають захисту у порядку цивільного судочинства, особливе місце посідають права та інтереси, що виникають із сімейних правовідносин, які характеризуються особливою юридичною природою, сукупністю спеціальних ознак. До таких ознак, зазвичай, в юридичній літературі відносять: особисто-родинний характер; значну тривалість і стабільність; особливий склад суб'єктів, який характеризується перманентністю та стійкістю; своєрідність юридичних фактів, які тягнуть виникнення, зміну чи припинення сімейних правовідносин; невідчужуваність суб'єктивних сімейних прав та юридичних сімейних обов'язків [22, с. 63].

Позитивне право має схильність до утримання від втручання в інтимну сферу відносин людей, оскільки ці відносини значною мірою носять особистісний характер, пов'язані з внутрішніми переживаннями їхніх учасників, що не піддаються зовнішньому контролю з боку держави.

Відносини в сім'ї у своїй більшості регулюються нормами моралі, і лише набираючи форму гострих конфліктів, потребують втручання з боку держави, вирішення спорів у судовому порядку.

На різних етапах розвитку суспільства та державності конфлікти між батьками щодо дітей потребували ефективного вирішення.

Серед способів захисту прав, свобод та інтересів людини і громадянина судовий захист займає особливе місце, оскільки саме у судовому порядку вирішуються складні правові конфлікти, здійснюється тлумачення норм права, приймаються остаточні рішення, які є обов'язковими для виконання.

Суд зародився у додержавний період на основі тих інститутів, які були спрямовані на вирішення конфліктів. Перемовини – це перша відома форма вирішення конфліктів. У подальшому виник арбітраж, тобто вирішення спорів за участі та допомоги людей з визнаним авторитетом.

У Скіфії (VII–III століття до н.е.) судочинство здійснював цар та жреці. Сімейні відносини у Скіфії базувалися на принципах патріархату. Амазонки, які проживали у той період у причорноморських та

приазовських степах, вступали у шлюбні відносини з молодими скіфами. Однак, виховували амазонки лише дівчат. Хлопчиків віддавали скіфам або вбивали чи зумисно травмували. У вказаний період, а також пізніше за часів Сарматії (III ст. до н.е. – III ст. н.е.) у подружжі скіфів та амазонок головувала жінка [15].

За часів Стародавнього Риму відбувалося формування правового регулювання сімейних відносин, основою якого був інститут батьківської влади. Діти повністю підпорядковувалися владі батька. У найдавніші часи ця влада була безмежною. Батько мав право на позов до будь-якої третьої особи про витребування підвладного. Дружина ніколи впродовж існування рабовласницької держави не мала рівного становища з чоловіком [1, с. 52].

До прикладу у Франції категорія батьківської влади була скасована у 1970 році. Відтоді вважається, що батьківська влада належить обом батькам однаковою мірою [23].

Судові функції у давньогрецьких полісах, які існували на території сучасної України принаймні у другій половині I тисячоліття до н.е.: Ольвії, Пантікапеї, Феодосії, Херсонесі, Тирі та інш., виконували народний суд присяжних, колегія пританів у міській раді, колегії архонтів, інші магістрати [3, с. 26-27]. Вищим судом органом Стародавньої Греції була Геліея. Спір вирішувався за письмовою скаргою особи. Відповідача викликали до суду. Сторони надавали суду докази своєї правоти, які перевірялися судом. Сторони проголошували промови. Після закінчення судового розгляду відбувалося таємне голосування суддів без попередньої наради їх шляхом закритої подачі голосів.

У дохристиянський період вирішення сімейних питань здійснював голова сім'ї – батько. Врегулювання конфліктів ґрунтувалося на традиціях, звичаях і на власній позиції голови сім'ї та здійснювалось у вигляді висловлювань, велінь, бажань голови сім'ї.

У Русі (882–1240 рр. н. е.) спори між батьками та дітьми та батьками щодо дітей відносились до компетенції церковного суду. Ці справи не підпадали під юрисдикцію князівського суду, врегульовувалися нормами звичаєвого права. Церква фактично вводила в дію християнські принципи при регулюванні сімейних відносин. Церковні суди діяли, зокрема, при єпископах, яким фактично підпорядковувалися.

Після прийняття християнства на Русі відбувається поступове запозичення положень візантійського сімейного права, яке ґрунтувалося на канонічних уявленнях про шлюб та сім'ю; починає діяти Номоканон – збірник візантійського сімейного права, що включав у себе канонічні правила та постанови візантійських імператорів. У Візантії сімейні спори вирішувались переважно церковним судом.

У подальшому була створена Кормча книга, що становила переклад Номоканону на старослов'янську мову, доповнений постановами руських князів [19, с. 16-17].

Саме слово суд на території України вперше згадується у Статуті князя Володимира «О десятинах, судах й людях церковних», датованого приблизно початком XI ст. [18, с. 12.].

Згідно з церковними статутами князів Володимира та Ярослава церкві були підвідомчі спори, що виникали на ґрунті шлюбно-сімейних стосунків [9, с. 36-37].

Необхідно звернути увагу, що у деяких державах світу і на сучасному етапі сімейні спори вирішуються церковними судами, або світськими судами із застосуванням релігійних норм. Так в Ізраїлі сімейні спори (зокрема, щодо опіки над дітьми), окрім цивільних судів, вирішуються равинськими судами, які застосовують ортодоксальне тлумачення Халахи, або шаріатськими судами, які розглядають спори між ізраїльськими мусульманами на підставі мусульманського права. У Єгипті та Індії світські суди застосовують релігійні норми. При цьому майже всі релігійні системи дискримінують жінок у сімейних питаннях, зокрема і тих, що пов'язані із опікою над дітьми [25].

В судівництві XV ст. на території Галичини зустрічаються риси, які можна вважати залишками давнього княжого суду. Окремий суд мали міста на магдебурзькому праві. Церковні суди, використовуючи церковне право, здійснювали судочинстві і у Галицько-Волинському князівстві [8].

Судочинство спиралося на засади диспозитивності, змагальності, усності, безпосередності й поміркованого формалізму [10, с. 11]

На частині українських земель, що у XIV–XVIII ст. перебували під владою Великого князівства Литовського і Польщі, а після їх об'єднання на підставі Люблінської унії в 1569 році – під владою Речі Посполитої, сімейні правовідносини регулювалися Литовськими статутами 1529, 1566, 1588 років. При складанні Литовських статутів було використано поточне законодавство, постанови судів, звичаєве право Литви, України, Німеччини та інших держав. Статутами врегульовувалася діяльність судів, тобто в них містилися норми процесуального права. Розлучення визнавалося компетенцією суду духовного, тобто суду єпископів. Литовський статут 1588 року складався з 14 розділів і врегу-

льовував майнові відносини між батьками та дітьми і питання опіки. Порядок врегулювання спорів про визначення місця проживання малолітньої дитини Литовські статuti не визначали. Отримує свій розвиток застосування принципу рівності батьків у питаннях виховання дітей [6, с. 31-32, 85].

Цивільні справи шляхти розглядали земські суди, які були створені у кожній землі і склалися із виборних: судді, присудка, писаря і коморників.

У період Гетьманщини духовні суди зберегли свою відокремленість та компетенцію у сімейних спорах. За загальним правилом сторонами, тобто позовником, якого називали істець, челобітник, жалоблива сторона, повод або актор, та пізванним, якого називали одвідник, отпірна, одворна, пізнана або обжалована сторона, могли бути всі, що мали судову правоздатність [10, с. 11, 19].

До початку XVIII ст. в Україні діяли різні джерела права, і це призвело до того, що у 1744 р. був підготовлений та переданий на розгляд Сенату звіт законів з дискримінаційною назвою «Права, по котрим судитися малоросійський народ». Під час складання зводу законів були використані Литовський статут, магдебурзьке право, гетьманські універсали, деякі російські закони, українське звичаєве право. Цей збірник не був офіційно затверджений, проте він мав значне поширення на українських землях, врегулював сімейні відносини і застосовувався в судовій практиці.

Основним регулятором цивільних відносин на території Галичини і Буковини впродовж 1797–1811 рр. був Австрійський цивільний кодекс (Галицький цивільний кодекс або Цивільний кодекс Східної Галичини) 1797 р., який, зокрема, врегулював права подружжя, відносини між батьками й дітьми, опіку.

У відповідності до вказаного цивільного кодексу чоловік визнавався главою сім'ї. У п.п. 114-115 частини I глави IV Галицького цивільного кодексу передбачено, що діти, народжені у шлюбі, є сім'єю і новим товариством, з яким з'являються нові права та обов'язки. Батьки, народивши на світ дітей, отримують обов'язки їх виховувати, тобто годувати, одягати, утримувати, турбуватися про їхнє життя і здоров'я, розвивати здібності їхньої душі та тіла, турбуватися про їх необхідне навчання релігії та корисних знань для їх благополуччя [4, с. 69].

У подальшому Австрійське цивільне уложення 1811 р. передбачало, що батьки зобов'язані спільно виховувати своїх законних дітей: турбуватися про їх життя та здоров'я, надавати їм належне утримання, розвивати їх фізичні та духовні сили і через навчання релігії та корисним знанням – покласти їм основу для майбутнього благополуччя (ст. 139), при цьому обов'язки щодо утримання дітей лежать переважно на батькові (ст. 141). У разі розлучення подружжя діти чоловічої статі до досягнення чотирьох років, а діти жіночої статі до досягнення семи років повинні залишатися з матір'ю, а подальше їх місце проживання вирішує суд (ст. 142). Якщо батько не має коштів, утримувати дітей зобов'язана мати, якщо дитина є сиротою – висхідні родичі зі сторони батька, якщо їх немає – зі сторони матері (ст. 145) [2].

Сімейні відносини на території Лівобережної України врегулювалися Зібранням малоросійських прав 1807 р. (затверджено не було). У 1840 р. на Лівобережну, а в 1842 р. і на частину Правобережної України було поширено чинність «Зводу законів російської імперії».

В результаті судової реформи 1864 р. був прийнятий Статут цивільного судочинства, який передбачав позовний порядок здійснення правосуддя у цивільних справах.

Органами Української Народної Республіки на початку 1918 року розроблено проєкт Закону «Про шлюб та розвід і про реєстрацію актів шлюбу, розводу, народження й смерті», який 14 березня 1918 року було подано до Української Центральної Ради. Статтею 22 вказаного проєкту пропонувалось зафіксувати, що у разі розводу, роздільного проживання (припинення спільного проживання) від порозуміння між чоловіком та жінкою залежить з ким із них мають залишитися діти. Таке порозуміння повинно бути зазначено в заяві, що подається для реєстрації розлучення. У разі розірвання шлюбу судом чи відсутності згоди батьків, питання про місце проживання дітей вирішує суд, керуючись інтересами дітей [20, с. 77].

На території Західноукраїнської Народної Республіки діяв закон від 21.11.1918 р. «Про тимчасову організацію судів і судової влади», згідно з яким функцію правосуддя в ЗУНР продовжували виконувати суди колишньої Австро-Угорської імперії, але вже під керівництвом Державного секретарства юстиції ЗУНР. Одночасно перебудовувалась і судова система: було створено 12 судових округів і 130 судових повітів. Цивільні справи вирішувались окружними і повітовими судами [14 с. 60-61].

Перший радянський Кодекс законів про акти громадянського стану, сім'ю та опіку був затверджений у 1919 р.

У статті (артикулі) 26 розділу 2 відділу I «Про сім'ю» Кодексу законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану Української РСР, прийнятого третьою сесією Всеукраїнського Центрального

виконавчого комітету IX скликання 31 травня 1926 року, було визначено, якщо батьки не проживають разом, то від їх порозуміння залежить при кому мають перебувати неповнолітні діти. При відсутності порозуміння між батьками питання розв'язує в загальному позовному порядку народний суд, заслухавши висновок представника місцевого опікунського органу. Також було передбачено обов'язок суду запитати дитину, яка досягла 10 років, при кому з батьків вона бажає залишитися, при чому висловлене дитиною побажання не вважалось обов'язковим для суду, якщо суд визнає, що залишення дитини при вказаному нею батькові не відповідає справжнім інтересам дитини [21, с. 255].

Порядок здійснення цивільного судочинства було врегульовано у ЦПК УРСР 1924 р., 1929 р. та 1963 р. (введено в дію з 01 січня 1964 року).

ЦПК УРСР 1924 р. та ЦПК УРСР 1929 р. не визначали особливого порядку розгляду і вирішення справ про визначення місця проживання малолітньої дитини. Отже такі спори підлягали розгляду судами у порядку загального позовного провадження.

ЦПК УРСР 1963 р. передбачав розгляд справ у порядку позовного провадження та окремого провадження, а також врегульовував порядок здійснення провадження у справах, що виникають із адміністративно-правових відносин.

Комаров В.В. звертає увагу, що у цілому ЦПК 1963 р. був суттєвим і прогресивним кроком у регламентації цивільного судочинства. Разом з тим він не уникнув і ряду недоліків, які були в попередньому законодавстві. Основними характерними рисами ЦПК були: формування судових інстанцій відповідно до трирівневої системи судів, що повторює адміністративно-територіальний устрій; створення єдиного процесу в першій інстанції; введення інституту народних засідателів; активна участь прокурора в цивільному процесі; відсунення на другорядний план діяльності адвоката; надмірна активність суду і недостатність права сторін на розпорядження правами; впровадження принципу розгляду цивільних справ в інтересах з'ясування правди (об'єктивної істини); створення одноступеневої системи оскарження; запровадження інституту протесту на предмет законності судових рішень [7, с. 25].

У 1968 р. були прийняті Основи законодавства СРСР і союзних республік про шлюб та сім'ю, на основі яких 20 червня 1969 р. був прийнятий Кодекс про шлюб та сім'ю УРСР.

Статтею 67 КпШС УРСР, який набрав чинності 01 січня 1970 року, було передбачено, що при відсутності згоди між батьками, які не проживають разом, спір щодо визначення місця проживання неповнолітньої дитини вирішується судом, виходячи з інтересів дітей і з урахуванням їх бажання.

Законом України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III «Про охорону дитинства» визначені основні права та свободи дитини, зокрема на вільне висловлювання особистої думки, формування власних поглядів, розвиток власної суспільної активності, право на контакт з одним із батьків, який проживає окремо, а також основні способи захисту прав дитини.

10 січня 2002 р. було прийнято Сімейний кодекс України, який набрав чинності 01 січня 2004 року.

Аналізуючи положення нині чинного СК України, Я.М. Романюк та В.В. Панасюк акцентують увагу на тому, що з прийняттям СК України українське законодавство справді перейшло до європейських засад правового регулювання сім'ї. Практика застосування виявила його спроможність вирішувати масив найрізноманітніших сімейних спорів, виходячи з цінностей, проголошених у міжнародних документах, та ґрунтуючись на особистісній волі кожного суб'єкта таких правовідносин [13, с. 42].

Вирішенню спорів між матір'ю та батьком щодо місця проживання малолітньої дитини присвячено ст. 161 СК України.

Положеннями вказаної статті більш детально, порівняно з нормами, які діяли раніше, визначено обставини, які належить оцінити суду під час вирішення спору між батьками щодо місця проживання малолітньої дитини; виокремлено підстави відмови у передачі дитини для проживання з одним із батьків; регламентовано умови передання дитини для проживання бабі, діду, іншим родичам або передання дитини для опікування органом опіки та піклування.

Законодавцем визначено, що під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини беруться до уваги ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення.

Орган опіки та піклування або суд не можуть передати дитину для проживання з тим із батьків, хто не має самостійного доходу, зловживає спиртними напоями або наркотичними засобами, своєю аморальною поведінкою може зашкодити розвитку дитини.

Якщо орган опіки та піклування або суд визнав, що жоден із батьків не може створити дитині належних умов для виховання та розвитку, на вимогу баби, діда або інших родичів, залучених до участі у справі, дитина може бути передана комусь із них.

Якщо дитина не може бути передана жодній із цих осіб, суд на вимогу органу опіки та піклування може постановити рішення про відібрання дитини від особи, з якою вона проживає, і передання її для опікування органу опіки та піклування.

18 березня 2004 р. було прийнято новий ЦПК України. З 15 грудня 2017 року діє нова редакція цього кодексу, що визначає процедуру розгляду у загальному позовному провадженні спорів про визначення місця проживання малолітньої дитини.

Висновки. Виходячи з наведеного вище, можна виокремити декілька етапів еволюції правил здійснення цивільного процесу та норм сімейного права, які регулювали й регулюють порядок розгляду і вирішення судами на території України справ про визначення місця проживання малолітньої дитини:

- 1) застосування принципів гласності, змагальності і справедливості при вирішенні цивільних спорів судами античних міст Північного Причорномор'я та Приазов'я (друга половина I тисячоліття до н.е.);
- 2) чергування на різних етапах патріархального та матріархального ладу у сім'ї (VII століття до н.е. – XII століття нашої ери).
- 3) правове регулювання відносин між батьками і дітьми, зокрема і щодо визначення місця проживання дитини, із застосуванням звичаєвого та церковного права, вирішення спорів служителями церкви (IX-XV століття);
- 4) формування презумпції спільної відповідальності батьків у вихованні та утриманні дитини, перехід до вирішення сімейних спорів світськими судами (XVI–XIX століття);
- 5) розбудова інститутів сімейного та цивільного процесуального права за часів незалежності України з урахуванням домінанта інтересів дитини та рівності прав батьків (1917 р. – 1920 р.);
- 6) правове регулювання судочинства у справах про визначення місця проживання малолітньої дитини в радянському цивільному процесуальному та сімейному законодавстві, визнання необхідності залучення до розгляду цих спорів органу у справах дітей, а також заслуховування думки самої дитини (1919 р. – 1963 р.);
- 7) удосконалення правового регулювання порядку вирішення спорів про визначення місця проживання малолітньої дитини у цивільному процесуальному та сімейному законодавстві УРСР та після відновлення незалежності України, що характеризувався відсутністю спеціалізації суддів у сімейних справах, вирішенням цих спорів у процедурі загального позовного провадження з урахуванням інтересів дитини та її бажання (1963 р. – 2004 р.);
- 8) сучасні підходи до правового регулювання судочинства у справах про визначення місця проживання малолітньої дитини в цивільному процесуальному та сімейному законодавстві України, що базуються на загальноновизначених та проголошених у міжнародних актах постулатах, зокрема пріоритеті інтересів дитини, спеціалізації судів чи суддів, заохочення батьків до співпраці з метою вирішення конфліктів, поєднання зусиль суду, органу у справах дітей, психологів, психіатрів, медіаторів, а також учасників справи та їхніх представників (2004 р. – до сьогодні).

Викладений матеріал підтверджує, що розуміння історичних етапів становлення та розвитку правового регулювання порядку визначення місця проживання малолітньої дитини між розлученими батьками та основних напрямів розвитку права у цій сфері слід визнати необхідним для правильного вирішення такого роду конфліктів у сучасному суспільстві з метою забезпечення благополучних умов для виховання та розвитку дітей.

Список використаних джерел:

1. Борисова В.І., Баранова Л.М. Основи римського приватного права. Харків: «Право». 2008. 224 с.
2. Ватрас В. Зміст та види джерел сімейного права, що діяло на українських землях, які входили до складу Австро-Угорської імперії URL: <http://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/viewFile/765/755>.
3. Гавриленко О.А. Історія держави і права України: стародавня доба: навчальний посібник. Харків: ХНУВС. 2011. 64 с.
4. Гражданский кодекс Восточной Галиции 1797 г. = Codex civilis pro Galicia Orientali anni MDCCXCVII / Пер. с лат. А. Гужвы; Под ред. О. Кутателадзе, В. Зубаря. М. : Статут; Одесса. 2013. 536 с.
5. Кодекс законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану Української РСР, прийнятий третьою сесією Всеукраїнського Центрального виконавчого комітету IX скликання 31.05.1926

- р. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Фонд № 1. Опис № 3. Справа № 5. Арк. 248–302.
6. Кодифікація цивільного законодавства на українських землях: у 2 т. / [Білоусов Ю.В., Калаур І.Р., Гринько С.Д. та ін.]; за ред. Р.О. Стефанчука, М.О. Стефанчука. Київ: Правова єдність, Т. 1. 2009. 1168 с.
 7. Комаров В.В. Цивільне процесуальне законодавство у динаміці розвитку та практиці Верховного Суду України. Харків: Право. 2012. 624 с.
 8. Крип'якевич І.П. Галицько-Волинське князівство. Київ: Наукова думка, 1984. 176 с. URL: <http://litopys.org.ua/krypgvol/krypgv15.htm>.
 9. Німак М.О. Окреме провадження у справах, що виникають із шлюбних правовідносин: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Львів, 2012. 221 с.
 10. Падох Я. Давнє українське судове право (конспект викладів). Мюнхен-Париж. 1949. 49 с.
 11. Про ратифікацію Конвенції про права дитини : постанова Верховної Ради УРСР від 27 лютого 1991 р. № 789-ХІІ. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 13. Ст. 145.
 12. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар: зі змінами та допов. станом на 1 вересня 2008 р. Вид. 3-тє, переробл. і допов. Київ: Правова єдність, 2009. 428 с.
 13. Романюк Я. Сімейний кодекс України: новели, судова практика застосування. Право України. 2013. № 10. С. 30–44.
 14. Рум'янцев В.О. Судова система в Україні в період «української революції» 1917–1921 рр. Проблеми законності: академічний збірник наукових праць / Мін. освіти і науки Укр.; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Хаків. 2009. Вип. 100. С. 53–62.
 15. Сармати і амазонки за описами Геродота. URL: <https://spadok.org.ua/sarmaty>.
 16. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. за ред. І.В. Жилінкової. Харків: Кси-лон, 2008. 855 с.
 17. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. за заг. ред. С.Я. Фурси. Київ: Вид. Фурса С.Я.: КНТ. 2008. 1248 с.
 18. Судові та правоохоронні органи України: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / А.П. Гель, Г.С. Семакова, С.П. Кондракова. Київ: МАУП, 2004. 272 с.
 19. Тріпутьський Г.Я. Процесуальні особливості розгляду спорів, які зв'язані з виникненням, здійсненням та зміною особистих немайнових правовідносин між батьками та дітьми: к.ю.н.: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Одеса, 2007. 227 с.
 20. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Фонд № 1115. Опис № 1. Справа № 29. Арк. 75–124.
 21. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Фонд № 1. Опис № 3. Справа № 5. Арк. 248–302.
 22. Чурпіта Г.В. Захист сімейних прав та інтересів у порядку непозовного цивільного судочинства: [моногр.]. Київ: Алерта, 2016. 488 с.
 23. Parental responsibility – child custody and contact rights. URL: <https://e-justice.europa.eu/302/EN>.
 24. Philip Marcus. The Israel family court – therapeutic jurisprudence and jurisprudential therapy from the start. URL: https://intl.tj.com/wp-content/uploads/wpforo/default_attachments/1553685709-PM-TJ-IJLP.
 25. Triangulating Reform in Family Law: State, Religion and Women's Rights in Comparative Perspective URL: <https://www.researchgate.net/publication/254950895>.
 26. Family courts. URL: <https://www.britannica.com/topic/family-law/Family-courts>.